

*Ірина Володимирівна Міма,
в.о. завідувача кафедри права
і публічного управління та адміністрування
Державного університету економіки і технологій,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-0062-3932*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАВІ ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ХРИСТИЯНСЬКО-НОРМАТИВНИХ ЦІННОСТЕЙ

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку правової системи України зумовили необхідність звернення до фундаментальних цінностей духовної культури, які становлять основу правового світогляду сучасних розвинутих країн світу та забезпечують стабільність політико-правового розвитку тих країн, які стали на шлях модернізації державних та суспільних інститутів.

Актуальність обраної тематики дослідження зумовлена динамічним розвитком правового життя в Україні. Сучасний етап розвитку людського суспільства і справедливості проявляється у різних сферах соціуму: моральній, релігійній (духовній), соціальній, політико-правовій тощо. Справедливість варто розглядати як важливий для збереження і розвитку суспільства ціннісно-етичний, моральний орієнтир, критерій оцінювання державно-правових явищ, що покликаний забезпечувати загальне благо та добробут суб'єктів суспільних відносин, вирішувати правові суперечності. Вплив традицій (правових, релігійних, культурних) на розбудову національної правової системи держави суттєво посилюється в періоди реформування суспільства, що активно впливає на удосконалення принципів регулювання соціальних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цінностей цікавило мислителів з давніх часів і набувало відображення у різноманітних філософсько-правових концепціях, що віддзеркалювали бачення науковців не тільки сутності права та його значення у житті суспільства, а і його внутрішнього потенціалу у формуванні суб'єкта суспільних відносин, у становленні людини як правової особистості. У сучасних умовах відчувається особливий інтерес до проблем практичної реалізації правових принципів у сфері різних галузей права. Питання ціннісних аспектів права, його розуміння як справедливості розглядаються у працях сучасних вітчизняних науковців: Т. Андрусак, П. Рабіновича, О. Бандури, С. Сливки, О. Скакун, С. Максимова, О. Дзьобань, О. Тарасишиної та ін. Водночас, незважаючи на значну кількість філософсько-правових і загальнотеоретичних розробок, проблема справедливості у праві є недостатньо висвітленою з точки зору наявності у її змісті духовної (релігійної) складової, а також розуміння справедливості суспільством як основної цінності, ідеалу, на досягнення якого спрямовуються різноманітні важелі соціально-нормативного регулювання. Саме це й зумовлює необхідність звернення до обраної проблематики, актуалізує релігійно-нормативний та правовий аспекти формування справедливого суспільства в Україні.

Метою статті є дослідження теоретико-правової позиції розкриття справедливості, з акцентуванням уваги на визначенні у її змісті духовної (релігійної) складової, адже справедливості, будучи об'єктивною, істинною, правильною, обґрунтовує механізм правового регулювання суспільних відносин, може передбачати використання цінностей християнсько-правових традицій під час впорядкування суспільних відносин як підґрунтя забезпечення реалізації рівності перед законом і судом, рівноправ'я, відповідності між метою законодавця та обраними ним засобами її досягнення.

Основні результати дослідження. В історичному контексті сформувалися різні підходи до трактування справедливості: як ідея відплати добром за добро і справедливості за зло у концепції Конфуція; як ідея пропорційного розподілу благ або відплати у концепціях Аристотеля, Цельса, Ульпіана [2, с. 309–411]; як ідея вищого божественного одкровення у теологічних концепціях Августина Блаженного та Фоми Аквінського [1, с. 156–164]; як ідея договірної характеру справедливості через укладення суспільного договору у трактуванні Т. Гоббса, Г. Гроція, Ж.-Ж. Руссо,

Ш. Монтеск'є [6]; як ідея відображення у соціальних нормах інтересів більшості населення, встановлення правового порядку, заснованого на балансі інтересів у суспільстві у концепції Р. Ієрінга [4], справедливість має як об'єктивне джерело, що втілене у закономірностях та особливостях соціального розвитку, так і суб'єктивну природу, що відображає інтереси і цінності людини та суспільства в цілому.

Розуміння справедливості як особливої правової категорії, її внутрішнього потенціалу в утвердженні ідеалів гуманізму визначає антропологічну спрямованість сучасних загальнотеоретичних досліджень. Справедливість – поняття відносне, воно залежить від панівних соціальних цінностей, рівня розвитку культурних і релігійних цінностей, а також з'ясування об'єктивних підстав справедливості як соціального ідеалу [3, с. 110]. На думку О. Тарасишиної, для правової культури українців характерне бажання розглядати поняття права в тісному взаємозв'язку з толерантністю та справедливістю. Відповідно, справедливість розуміється як життєво важливий для збереження і розвитку суспільства ціннісно-етичний орієнтир, один із критеріїв оцінки всіх політичних і державно-правових явищ, покликаний забезпечити загальне благо [8, с. 17]. Справедливість збагачує право, наповнює його зміст правдою, гуманізмом.

Суспільні відносини ґрунтуються на певних ідеалах, культурних концепціях, етично-моральних парадигмах, релігійних традиціях, звичаях та інших соціальних нормах. Внутрішнім чинником соціальної дійсності, поруч з культурою, політикою, правом, є релігія. Адже релігія переважно призначена змінювати та трансформувати соціальну дійсність паралельно з індивідуальною дійсністю суб'єкта суспільних відносин, віруючого зокрема. Релігія через різноманітні форми своєї трансформації виступає основним історичним формувачем західної цивілізації і західних соціальних цінностей, зокрема справедливості, рівності, свободи. Так універсальні християнські цінності через християнсько-правові традиції формували моделі суспільних відносин між людьми та ставали загальносоціальним стандартом. І право, і релігія є регуляторами суспільних відносин, впорядковують інтереси суб'єктів з метою уникнення чи усунення конфліктів між ними, використовуючи важелі принципу справедливості при їх розв'язанні. Сутність справедливості полягає, зокрема, в точному визначенні суб'єкта конфлікту, який вчинив неправомірно, та суб'єкта, якому належить право на предмет, що оскаржується, якою є міра порушення цього права і як має бути забезпечена його належна реалізація [5, с. 23].

Історично в людських суспільствах сформувався більш-менш універсальний механізм підтримки справедливості, використовуючи як релігійну практику, так і релігійну доктрину, ідеї у процесі відправлення правосуддя як технологічного механізму виходу на зважене, справедливе рішення. Так, наприклад, це рабин в іудейській практиці, кадї – у мусульманській, вони є одночасно духовними персонами і суддями. Одна з основних ідей християнської релігійної доктрини, отримання винагороди або покарання за вчинки, співвіднесені з вимогами догматів саме через процедуру судового розгляду (Страшний суд, за якого людина отримує або вічне спасіння, або вічну кару). Наявний у християнській практиці інститут сповіді є своєрідним юрисдикційним механізмом, у рамках якого душпастир, з'ясувавши ступінь і міру гріховної поведінки, подібно до мирового судді, у порядку гранично спрощеної процедури виносить рішення про застосування справедливої санкції відповідно до скоєного, хоча реалізація останньої побудована на внутрішньому переконанні віруючого та довірі. Довіра є обов'язковим елементом у механізмі релігійно-нормативного регулювання суспільних відносин, спонукаючи віруючих вірити Богу, довіряти церкві і власному священнику, а священник, своєю чергою, безумовно довіряє віруючому – без такої взаємної довіри релігійно-нормативний чинник втратить свої регуляторні функції та втілення Божої справедливості на землі [11, с. 109]. Так, наче презюмується правомірність поведінки віруючого, поки зворотне не буде доведено.

Не втрачаючи зв'язку з мораллю, релігією, справедливість становить ціннісно-моральний, духовний критерій у процесі створення та реалізації правових норм. Інтегруючи уявлення справедливості у правову систему, підвищується соціально-моральна (духовна) цінність самої правової системи. Правові норми сприяють поширенню в суспільстві вимог справедливості як основи та ціннісно-морального (духовного) критерію узгодження інтересів суб'єктів суспільних відносин.

Мораль і релігія, як тривалі засоби впливу на суспільство, зумовлюють розвиток права, а тому характеризують належність категорії «справедливість» до цих сфер, що, відповідно, відображаєть-

ся поняттям «моральність права», «внутрішня мораль права», «мораль, що робить можливим право». У зв'язку із цим формуються підстави для моральної оцінки і права, і правозастосування; передумови забезпечення його ефективності; взаємозв'язок справедливості і права духовною складовою, або зумовлювати право з позицій християнських цінностей, зважаючи на визнання справедливості соціонормативною цінністю, формою прояву, виразу загального прагнення суб'єктів суспільних відносин до справедливості. Розуміння справедливості як «блага, якого прагне людина», «належності» (зважаючи на зміст поняття цінність), зумовлює і відповідне розуміння права, формуючи ідею права. Ідея справедливості виявляється як: уявлення та ідеал; оціночна категорія, що має етико-юридичний аспект та як загальноправовий принцип.

Справедливість є засобом інтеграції права, моралі християнсько-правових традицій та політики в єдиній площині дії та системі оцінювання поведінки людей і явищ [10, с. 18]. Християнсько-нормативні традиції знаходять своє втілення у змісті справедливості як соціальні явища, своєю чергою, справедливість є своєрідним проявом християнсько-правових традицій у праві. Адже за своєю функціональною належністю справедливість є не лише правовою категорією, а й моральною, політичною, релігійною тощо. Зокрема, ці форми справедливості значною мірою впливають на зміст правової справедливості. У юридичному розумінні соціальний характер категорії справедливості конкретизується в ідеї визнання суб'єктивного права особи, яке належить їй на підставі природного права, закону (позитивного права) або договору між усіма учасниками правових відносин. Формою реалізації цієї ідеї є принцип справедливості, додержання якого забезпечує належний порядок організації та регулювання суспільних відносин [9, с. 111–116]. Справедливість можна визначити як прийнятий суспільством морально (духовно) виправданий і правильний еталон (масштаб) для зіставлення дій або поведінки того чи іншого соціального суб'єкта та відповідної віддачі з боку інших суб'єктів або суспільства загалом. Базуючись на християнсько-нормативних цінностях, справедливість має значення не тільки як символ належного суспільного стану, а й як реальний цілеорганізуючий засіб суспільства. Тобто справедливість доречно розглядати як змістовий компонент ціннісно-орієнтуючої і нормативно-регулятивної соціальної системи.

Християнсько-нормативні цінності на підставі зв'язку та взаємодії є основою зближення справедливості і права. Адже соціальна природа християнських цінностей у правовій природі справедливості пояснює справедливість як «ідею, абсолют, вимогу», зумовлює право у його природному розумінні. Християнсько-нормативні цінності, як джерело справедливості та природного права, охоплюють людську свідомість, зумовлюючи розвиток правового почуття.

Справедливість, заснована передусім на високоморальних принципах, яка не змінює свого напрямку з часом, не пов'язана з національними особливостями, логічно обґрунтована конструкція, яка втілює у своєму змісті християнські заповіді, зокрема любові до ближнього, чим характеризує справедливість в її моральному значенні як свідоме дотримання правової поведінки у процесі реалізації суб'єктами суспільних відносин своїх прав. Християнська складова принципу справедливості сприяє бути останній незмінною та не залежати від правових конструкцій, певних історичних подій або національних особливостей держави, оскільки являє собою підґрунтя взаємодії між людьми, яку створив Бог.

Висновки. На основі висловлених міркувань можна зробити висновок, що справедливість лежить в основі формування багатьох правових явищ та впливає на суспільні відносини як особливий регулятор суспільних відносин. Тим самим християнсько-нормативний аспект, який входить у зміст категорії справедливості, виступає для права ідеалом. За словами І. Канта, головним соціальним регулятором є навіть не саме по собі юридично оформлене право, а моральний закон у середині нас [7, с. 135–140]. Відсутність взаємодії між правом і моральним законом може призвести до недієвості правових норм у механізмі регулювання суспільних відносин.

Право дає змогу самоорганізуватися суспільству належним чином, долати існуючі суперечності, врегульовувати конфлікти цивілізованими методами. Підґрунтям для цієї самоорганізації виступають насамперед загальнолюдські цінності – життя, рівність, свобода, духовність, справедливість, гуманізм та соціальні норми. З часом право перейняло їх зміст, і нині вони мають особливо принципове значення для розуміння змісту і суті права. Дослідження втілення християнсько-правових традицій, принципів, цінностей через справедливість у праві сприяє розумінню права як засобу досягнення соціальної стабільності в суспільстві, втілюючи ідею справедливості

у механізмі правового регулювання суспільних відносин. Справедливість, яка містить християнсько-нормативні принципи християнських традицій, зумовлює безумовний авторитет права не тільки у регулюванні суспільних відносин, а й у становленні людини як особистості, адже містить основні християнські цінності, що визначають гуманістичну природу права в практичному аспекті регулювання суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Антология мировой правовой мысли: в 5 т. / отв. ред. Н. А. Крашенинникова. Москва: Мысль. Т. 2: Европа, V–XVII вв. 1999. 829 с.
2. Антология мировой правовой мысли: в 5 т. / отв. ред. Л. Р. Сюкияйнен. Москва: Мысль. Т. 1: Античность. Восточные цивилизации. 1999. 750 с.
3. Дзьобань О., Мануйлов Є. Справедливість як правова цінність: концептуалізація феномену. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 1. С. 102–113.
4. Ієрінг Р. Боротьба за право. URL: https://royallib.com/read/fon_iering_rudolf/borba_za_pravo.html#0 (дата звернення: 04.01.2022)
5. Маніліч О. В. Співвідношення права та релігії як специфічних чинників соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. *Право і суспільство*. № 6. 2012. С. 20–26.
6. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права; пер. з франц., склад., заключ. ст., комент. О. І. Хома Київ: Port-Royal, 2001. 348 с.
7. Соловьев Э. Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права. Москва: Наука, 1992. 216 с.
8. Тарасишина О. Справедливість і толерантність у сучасному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. : 12.00.01. Одеса, 2009. 19 с.
9. Теорія держави та права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
10. Epstein L., Walker T. Constitutional Law for a Changing America: Rights, Liberties, and Justice. CQ Press, 2003. 856 p.
11. Mayr-Harting Henry. The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England. London: B. T. Batsford, 1972. 334 p.

References

1. Antologiya mirovoj pravovoj mysli: v 5 t. / отв. red. Krashenninnikova N. A. Moskva: Mysl'. T. 2: Evropa, V–XVII vv. 1999. 829 s.
2. Antologiya mirovoj pravovoj mysli: v 5 t. / отв. red. Syukiyajnen L. R. Moskva: Mysl'. T. 1: Antichnost'. Vostochnyecivilizacii. 1999. 750 s.
3. Dzoban O., Manuilov Ye. Spravedlyvistyakpravovatsinnist: kontseptualizatsiia fenomenu. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. 2015. № 1. S. 102–113.
4. Iierinh R. Borotba za pravo. URL: https://royallib.com/read/fon_iering_rudolf/borba_za_pravo.html#0 (data zvernennia: 04.01.2022)
5. Manilich O. V. Spivvidnoshennia prava ta relihiy akspetsyf ich nykh chynnykiv sotsialno-normatyvnoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn. *Pravo i suspilstvo*. 2012. № 6. S. 20–26.
6. Russo Zhan-Zhak. Pro suspilnu uhodu abo Pryntsypy politychnoho prava; per. z frants., sklad., zakliuch. st., koment. O. I. Khoma Kyiv: Port-Royal, 2001. 348 s.
7. Solov'ev E. Yu. I. Kant: vzaimodopolnitel'nost' morali i prava. Moskva: Nauka, 1992. 216 s.
8. Tarasyshyna O. Spravedlyvist i tolerantnist u suchasnomu pravi Ukrainy: avtoref. dys. nazdobuttianauk. stupeniakand. yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa, 2009. 19 s., s. 17.
9. Teoriiaderzhavytprava : navch. posib. / zazah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. Kyiv: NAVS, Osvita Ukrainy, 2017. 320 s.
10. Epstein L., Walker T. Constitutional Law for a Changing America: Rights, Liberties, and Justice. CQ Press
11. Mayr-Harting Henry. The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England. London: B. T. Batsford, 1972. 334 p.

Міма І. В. Справедливість у праві як форма прояву християнсько-нормативних цінностей

Досліджується процес розвитку різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз трансформаційних процесів християнсько-правових традицій у правовій системі. Доводиться, що християнсько-нормативні цінності є унікальними релігійними та соціальними цінностями,

оскільки вони через справедливість у праві сприяють розумінню права як засобу досягнення соціальної стабільності в суспільному житті, втілюючи ідею справедливості у механізмі правового регулювання суспільних відносин.

Зазначається, що в сучасному суспільстві справедливість, яка містить християнсько-нормативні традиції, зумовлює безумовний авторитет права не тільки у регулюванні суспільних відносин, а й у становленні людини як особистості, адже містить християнські основоположні цінності, що визначають гуманістичну природу права в практичному аспекті регулювання суспільних відносин. Обґрунтовується точка зору, що християнсько-нормативні цінності на підставі зв'язку, взаємодії є основою зближення справедливості і права. Адже соціальна природа християнсько-нормативних цінностей у правовій природі справедливості пояснює справедливість як «ідею, абсолют, вимогу», обумовлює право у його природному розумінні. Християнсько-нормативні цінності, як джерело справедливості та природного права, охоплюють людську свідомість, зумовлюючи розвиток правового почуття. Крім того, справедливість, покладена в основу багатьох правових явищ, лежить у формуванні та впливає на суспільні відносини як особливий регулятор суспільних відносин. Тим самим справедливість, сформована на підґрунті християнсько-нормативних принципів, виступає для права ідеалом. Базуючись на християнських цінностях, справедливість має значення не тільки як символ належного суспільного стану, а й як реальний цілеорганізуючий механізм суспільства. Тобто справедливість доречно розглядати як змістовий компонент ціннісно-орієнтуючої і нормативно-регулятивної соціальної системи.

Ключові слова: справедливість, правова система, християнсько-правові традиції, християнські цінності, правова культура, правосвідомість, мораль.

Mima I. V. Justice in law as a form of manifestation of Christian normative values

The process of development of various directions of objective scientific analysis of the problems of the theory of state and law is studied; the analysis of transformational processes of Christian-legal traditions in the legal system is carried out. The author argues that the Christian-normative values of Christian traditions are unique religious and social values, as they embody the fundamental principles of civilized organization of social relations in society, their normative requirements. The implementation of Christian normative traditions, principles, values through justice in law contributes to the understanding of law as a means of achieving social stability in public life, embodying the idea of justice in the mechanism of legal regulation of social relationships.

The author notes that in modern society, justice, which contains Christian normative traditions determines the unconditional authority of law not only in regulating social relationships, but also in the formation of man as an person, because it contains Christian fundamental values that determine the humanistic nature of law in the practical aspect of regulation public relations. Due to the law, the idea of justice finds its normative manifestation, is protected by the rights and interests of citizens. Without losing touch with morality, religion, justice is a value-moral, spiritual criterion in the process of creating and implementing legal norms. By integrating the notion of justice into the legal system, the socio-moral (spiritual) value of the legal system itself increases. Legal norms promote the spread of justice in society as a basis and value-moral (spiritual) criterion for reconciling the interests of the subjects of social relations. As a universal category, justice includes both the moral (spiritual) aspect (serves as a criterion for evaluating law, as well as the principle and ideal of law) and legal (contains ethical and legal aspects and is a common law principle).

The point of view is substantiated that Christian-normative values on the basis of connection, interaction, are the basis of convergence of justice and law. After all, the social nature of Christian-normative values in the legal nature of justice explains justice as an “idea, absolute, requirement”, determines the law in its natural sense. Christian-normative values as a source of justice and natural law, embrace human consciousness, determining the development of legal sense. In addition, justice, which is the basis of many legal phenomena, is in the process of influencing public relations as a special regulator of public relations. Thus, justice formed on the basis of Christian normative principles is an ideal for law. Based on Christian values, justice is important not only as a symbol of good social status, but also as a real goal-setting means of society. That is, it is appropriate to consider justice as a semantic component of the value-oriented and normative-regulatory social system.

Key words: justice, legal system, Christian-legal traditions, Christian values, legal culture, legal consciousness, morality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-43